

QIZIRIQ TUMANI AHOLISI VA XO‘JALIGIGA UMUMIY TAVSIF

Ishboyev Parda Usan o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi

O‘zbekiston milliy universiteti

Geografiya va tabiiy resurslar fakulteti

Tabiiy geografiya kafedrası 70530402– geografiya

(o‘rganish obyekti bo‘yicha) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Qiziriq tumani aholisi va xo‘jaligiga umumiy tavsif berilgan bo‘lib, unda aholining tabiiy o‘shishi, migratsiya, sanoati malumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. aholi, milliy tarkibi, migratsiya, aholining tabiiy o‘shishi, qishloq xo‘jaligi, dexqonchilik, chorvachilik, sanoat, ijtimoiy sohalar.

O‘zbekiston Respublikasi aholi soni bo‘yicha dunyo miqyosida o‘rtacha demografik salohiyatga ega bo‘lgan davlat hisoblanadi. Mamlakatimizning demografik tarixi uning aholisini turli yillarda har xil suratlarda o‘shib yuksalib borganligi bilan tavsiflanadi.

Surxandaryo viloyati 1941-yil 6-martda tashkil etilgan. Maydoni 20,1 ming km² bo‘lib, respublikamiz maydonining 4,5 foizini tashkil etadi.

Aholisi. Qiziriq tumani 1975 yil 6-martda tashkil etilgan. 2023-yil 1-yanvar holatiga Surxondaryo viloyatida jami aholi soni 2806,7 ming kishi tashkil etib, viloyat doimiy aholishining 4,3 foizi tumanda yashaydi yani 2023 - yilning 1 - yanvar holatiga doimiy aholi soni 121,4 ming kishini tashkil etib, yil boshidan 1,6 % ga o‘sd. 2022 yil 1-yanvar holatiga ko‘ra tuman aholisi 119,9 kishi bo‘lib, bir yilda 2600 kishiga ko‘paygan .

Aholining milliy tarkibi. O‘zbeklar 95,9 foiz, tojiklar 0,9 foiz, turkmanlar 0,1 foiz, boshqa millat vakillari tashkil etadi.

Fuqorolar yig'inlari soni 31 ta. Qiziriq tumanida 2022 – yilning ma'lumotiga ko‘ra erkaklar ulishi ayollarnikidan qaraganda 1,6 mingga ko‘pdir. Ya'ni erkaklar 58,7 ming bo‘lsa ayollar 57,1 ming kishini tashkil etadi. Tuman aholisi tabiiy o‘shish hisobiga ko‘paymoqda.

Aholining tabiiy o‘shishi bu- o‘lim ko‘rsatgichidan tug‘ulish ko‘rsatgichining ortiqligi, ya'ni bir vaqt davomida tug‘ulganlar va o‘lganlar o‘rtasidagi farq bo‘lib, aholi soni o‘shishining asosini tashkil qiladi.

Migratsiya. Dastlabki malumotlarga ko'ra, 2020 yil holatiga tuman boyicha ko'chib kelganlar soni 318-kishini, shu davr mobaynida ko'chib ketganlar soni esa 951 kishini tashkil qildi. Mos ravishda migratsiya qoldigi minus 633- kishini tashkil etgan, 2021 yilning mos davrida 554-minus kishi bo'lgan.

Aholi migratsiyasi bu aholining har qanday harakati, ya'ni ichki va tashqi migratsiyani o'z ichiga oladi.

Qishloq xo'jaligi. Iqtisodiyotining eng qadimgi tarmoqlardan biri. U hozirgi kunda jahon, milliy va mintaqaviy iqtisodiyot tarkibida yetakchi o'rinlarni egallaydi. Qiziriq tumani qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanadigan tumanlardan biri bo'lib, 1975-yili 17215 gektar paxtazordan 39,9 ming tonna o'rniga 43478 tonna paxta yig'ishtirilib olingandi. Kiyingi yillarda ham dalalarda xosildorlik yuqori bo'lganligi bois ayrim mavsumlarda, tuman dalalaridan 62 ming tonnadan ko'proq xomoshiyo jamg'arilgani bor haqiqat. Usha davrda va undan kiyingi davrlarda birgina Lelin nomli (hozirgi Gilombob savxozda 22000 tonna paxta yetishtirgani hamon cho'lquvarlar esidan chiqmagan busa kerak. 1982 - yili tumanda 16240 gektar maydonga paxta ekilib, rejadagi 55807 tonna o'rniga 69760 tonna paxta davlatga sotilgani qayt qilingan. Usha mavsum tumanda paxta tayyorlash rejasini 125 foyizga, yana 14- oktyabrda uddalangan.

So'ngi yillarda tuman qishloq xo'jaligi paxtachilik bilan g'allachilik ham oqsamoqda. 2020 – yilda 5979 gektar maydonga chiqit qadalib dehqonlar 18642 tonna o'rniga dalalardan 8000 tonna paxta yetishtirib oldilar. Hosildorlik tuman bo'yicha 13,04 sentnerni tashkil qildi.

Qiziriqlik fermer dehqonlar nafaqat paxta yetishtirishda shu bilan birga g'allachilikda ham oqsamoqda. 2020 – yilda viloyat g'allakorlari uchun omadli yil bo'lgan. Ammo, g'alla mo'l bo'gan yilda ham Qiziriq tumanida davlat buyurmasi bazur bajarilgan. 11955 gektar maydonda boshqoli donli ekinlari parvarishlagan fermer xo'jaliklari belgilangan 81686 tonna o'rniga 59702 tonna don yetishtirilgan 293 ta fermer xo'jaligining 61 tasi don tayyorlash rejasini bajarolmagan.

Qiziriq tumanida dehqonchilik madaniyatini yuksaltrish, yerlarning melliorativ holatini yaxshilash va unumdorligini oshirish, aholining bandligini ta'minlash maqsadida 2021 – yil boshida “Surxon cotton textel cluster” MCHJ paxtachilik – to'qimachilik klasteri tashkil etildi tuman hokimligidan olingan ma'lumotlarga ko'ra, 2020 – yil oxirida 435 ta fermer xo'jalik yerlari klaster tasarrufiga o'tkazilgan.

Tumanning jami qishloq xo'jaligida foydalanidan umumiy maydoni 23588 gektar bo'lib, 2022 yil uchun bo'linishi.

Qiziriq tumanida qishloq xo'jaligi ekinlar ekilgan maydon jami gektarga yillar hisobi bo'yicha taqsimlaydigan bo'lsak, 2021 – yilda 24522ge/r va 2022 – yilga kelib maydon 22401ge/r tashkil etgan. Uch yillik hisobi bo'yicha 2021 – yilda ekin maydoni

qolgan yilga qaraganda maydoni kattaligi bilan ajralib turadi. Qishloq xo'jaligi hajmi 2022-yilning birinchi yarmida 509,5mlrd so'mni tashkil etgan.

Qiziriq tumani jami ekin maydonini 100 foiz deb olinsa, shu maydonlarning 61 foizi bug'doy, 29 foizi paxta, 2 foizi kartoshka, savzavot ekinlari 4foizi, 2 foizi poliz ekinlari, yem hashak ekinlari 2 foiz va boshqa ekinlar 1foizini tashkil etadi.

Bu malumotlardan korinib turibdiki tuman qishloq xo'jaligining asosiy ekinlari bug'doy va paxta ekinlari tashkil qiladi.

Qishloq xo'jaligi yerlari bu qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish uchun , mintazzam ravishda foydalanigan yerlar maydonlari. Qishloq xo'jaligi yerlariga tarkibiga haydalanigan va bo'z yerlar, kop yillik daraxtzorlar, pichanzorlar va yaylovlar kiradi. Qishloq xo'jalidi yerlarida qishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar: dexqon va aholining shaxsiy xoj'aliklari , fermer xo'jaliklari foydalanishida, ijara, doimiy yoki vaqtinchalik mulk sifatida bo'ladi.

Sanoat. Qiziriq tumanida 2021– yil 1 –iyun holatiga faoliyat yuritilayotgan sanoat korxonlari jami 185 tani, 2022-yil 222- tani tashkil etdi. Shundan yirik korxonalar yo'q, ta kichik korxonalar va mikro – firmalar shu 211-ta jumladan 9- ta xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar mavjud.

Dastlabki ma'lumotlar bo'yicha 2021- yilning yanvar oylarida Surxandaryo viloyati korxonlari tomonidan 6 trln 785,9 mlrd so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan bo'lib, 2020- yilning yanvar-dekabr oyiga nisbatan sanoat ishlab chiqarishning hajmi 111,4 foiz ni tashkil etdi.

Sanoat ishlab chiqarishi tarkibida eng katta ulush ishlab chiqarishigan sanoat hissasiga to'g'ri kelib, uning jami sanoat ishlab chiqarishdagi ulishi 90,3 foizni tashkil etdi.

Hududlar bo'yicha iste'mol mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi, tarkibi va o'sish sur'ati 2021- yilning yanvar- iyun oylarida -Surhandaryo viloyatida jami 2642,1mlrd so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan bo'lib, ularning asosiy qismi. Birinchi qatorda viloyat miqyosida malumotlar keltirilgan bo'lib oldingi yilga qaraganda 15 % o'sganligi ko'ryapmiz. Ikkinchi qatorda Qiziriq tumani istemol mahsulotlari malumotlari keltirilgan.

Tumanning sog'liqni saqlash tizimidagi davolanish profilaktika muassalarining aholiga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmat haqida malumotlarga qaraganda, bugungi kunda tuman aholisiga jami 10 ta birlamchi tibbiy sanitariya yordamini ko'rsatuvchi muassasalar, jumladan

-5 ta oilaviy poliklinika

-4 ta oilaviy shifokorlik punkti

-1 ta ko'p tarmoqli markaziy poliklinika va 1ta 283 o'rinli markaziy shifoxona tuman aholisiga tibbiy xizmat ko'rsatib kelmoqda.

Sariq zonada- ahvoli o'rta darajadagi bemorlar qabul qilinadi.

Qizil zonada- shok holatida kelgan bemorlarga mo'jallangan bo'lib unga barcha reanimatsion yordam ko'rsatiladi.

Joriy yilda 3-ta xususiy klinikasi yangidan ochilgan bo'lib, 2022-yil ohirigacha qo'shimcha yana 5 ta xususiy klinikasi ochilishi ko'xda tutildan.

Qiziriq tumanida 2020 - 2021 o'quv yilida tuman bo'yicha 50- ta umumta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatmoqda. Tuman Xalq Ta'lim bo'limiga qarashli 49-ta Umumta'lim maktab bo'lib ularda 21603-ta o'quvchi ta'lim olmoqda va ularga 1947-ta o'qtuvchilar ta'lim bermoqda. MTM-101 ta, shundan Davlat-21, Oilaviy-69, DXSH-11. Tumanda yana 9-sonli maktab internati bor.

Bulardam tashqari tumanda 12-sonli Bolalar musiqa va sa'nat maktabi bo'lib, 1978-yil tashkil etilgan. 2014-yil yangi 150-lik o'rinli binoga ko'chib o'tgan.

Bugungi kunda 30-nafar o'qtuvchi faoliyat olib bormoqda. Ularning 15-nafari oliy toifali, 9-nafari to'liqsiz oliy, qolganlari o'rta maqsus toifali o'qtuvchilar. Hozirda o'quvchilar 12-yo'nalishda 172-nafar o'quvchi taxsil olmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qiziriq tuman pasporti. 2022 y
2. Qiziriq tuman statistika bo'limi malumotlari.
3. Qiziriq tuman Qishloq xo'jaligi bo'limi.
4. Surxandaryo viloyat statistika axbarotnomasi. 2022 y